

LIVIA ARDELEAN¹, ROMÂNIA

Cuvinte cheie: nobili, documente, scriere, comitat, oraș regal.

Câteva aspecte privind scrisul în Maramureș în secolele XV-XVII²

Rezumat

Tema cercetării scrisului și educației în Maramureș este aproape necunoscută și rar cercetată. Încercarea de față își propune a fi doar o introducere în tematică, reprezentând pași de început absolut necesari pentru completarea tabloului epocii. Cantitatea mică de documente păstrate în mai multe arhive din România, Cehia, Ungaria, Ucraina, cu referire la istoria Maramureșului, cunoscute parțial, nu face posibilă afirmarea unor concluzii absolute, prezentarea noastră necesitând completări cu informații de la arhivele vechilor Universități europene. Studiul de față vizează pe cei care ocupau funcții politice, administrative, economice, militare, pe cei care puteau scrie și citi, magiștrii, literații, apoi nobilii din Maramureș.

La fel ca în întreaga Transilvanie, vicecomiții din Maramureș au purtat în secolul al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea și titlul de magiștri, titlu ce nu arăta neapărat educația acestora.

Literații prezintă un exemplu pentru monopolul cultural al clerului, cu toate că la început acest termen a desemnat o persoană educată. La sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea a avut loc secularizarea scrierii și a scrisului în orașe, prin așa numiții literați, de regulă locuitori ai orașelor și târgurilor regale de coroană.

În ceea ce privește marea nobilime cu rădăcini românești, care știa cu certitudine scrie și citi în Evul Mediu, se pot enumera familiile Dolha, familia Drăgoșeștilor, devenită Drágffy de Beltiug, după dobândirea moșiei cu același nume. Nicolae și Ioan, dar mai ales Bartolomeu, au deținut funcții și poziții înalte în Transilvania și la curtea regelui Ungariei, poziții ce nu puteau fi ocupate fără cunoașterea scrisului și cititului.

Peste secole nobilimea mică românească, mai ales reprezentanții acesteia ce au jucat un rol politic, economic, militar în comitat, au avut cunoștințe de scris și citit. Suntem aproape siguri că în secolul XVII majoritatea nobililor români cu funcții, mai ales din Plășile de Sus și Cosău, dominate de elementul românesc, mai ales juzii nobililor, scriau cursiv în limba maghiară. Anterior, unii, cum ar fi familia Coteș din Șieu, au scris încă din secolul al XV-lea în limba română, folosind alfabetul chirilic.

---

¹ Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale.

² Studiul a fost publicat în limba germană sub forma Livia Ardelean, *Einige Aspekte bezüglich des Schreibens in Maramarosch in 15.-17. Jahrhunderten*, în Anuarul Institutului de Istorie G. Barițiu Cluj, Literacy Experience concerning Medieval and Early Modern Transylvania, Supliment, 2015, pag. 221-238.

Key words: nobleman, documents, writing, county, royal borough.

Some Aspects Concerning Writing in the 15th-17th Century Maramureș

Summary

The topic of the research concerning writing and education in Maramureș is almost unknown and seldom researched. The present attempt proposes to be only a thematic introduction, representing the absolutely necessary first steps in order to complete the image of the epoch. The scarcity of documents preserved in archives from Romania, the Czech Republic, Hungary and Ukraine referring to the history of Maramureș, partially known, does not allow the formulation of firm conclusions, our research requiring completion with information from the archives of the old European universities. The present study focuses on those who had occupied political, administrative, economic or military functions, on those who could read and write, magistrates, literati, and noblemen of Maramureș.

During the 14th and the beginning of the 15th century, like in all Transylvania, the viscounts of Maramureș used to bear the title of magistrate, a title that did not necessarily refer to their education.

The literati represent an example for the clergy's cultural monopoly, although initially this term designated an educated person. The secularisation of writing in townships, due to the so-called literati, usually inhabitants of the townships and royal boroughs of the crown, happened at the end of the 14th and beginning of the 15th century.

As concerns the high rank noblemen with Romanian roots who certainly knew reading and writing since the Middle Ages, some families can be enumerated e.g.: the Dolha, the Drăgoșești, who became Drágffy of Beltiug after they had bought the estate with the same name. Nicolae and Ioan, but especially Bartolomeu, held high offices and positions in Transylvania and at the court of the Hungarian King, offices which could not be occupied without the knowledge of reading and writing.

Along the centuries the Romanian gentry and especially its representatives who held political, economic and military functions in the county, had the knowledge of reading and writing. We are almost sure that in the 17th century the majority of the Romanian noblemen in office, especially in the Upper Rural Districts and Cosău, with a predominantly Romanian population, especially the noblemen's judges wrote cursively Hungarian. Formerly, some of them, such as the Coteț family of Șieu, had been writing Romanian using the Cyrillic alphabet since the 15th century.

Câteva aspecte privind scrisul în Maramureș în secolele XV-XVII³

Subiectul cunoașterii scrisului în Maramureșul istoric, a cunoscătorilor de carte, este unul aproape necunoscut și neabordat în istoriografia română. Încercarea de față își propune doar inițierea unor demersuri necesare pentru completarea tabloului epocii. Cantitatea mică de documente, parțial cunoscute, păstrate și împrăștiate în mai multe arhive din România, Cehia, Ungaria, Ucraina, cu referire la istoria Maramureșului până la sfârșitul secolului al XVII-lea nu ne permit să tragem concluzii absolute, demersul nostru va trebui completat cu date obținute din arhivele Universităților europene, care ne-ar putea oferi date despre educația celor ce practicau scrisul în Maramureș în perioada de timp luată în discuție.

Magiștrii

În mod similar situației din Ardeal, vicecomiții comitatului Maramureș au purtat în secolul al XIV-lea și până la începutul secolului al XV-lea titlul de magistru, fără a fi un titlu care să demonstreze educația purtătorului⁴.

Primii care au deținut această funcție au fost Balk, Drag și Ioan, fiii voievodului Sas, care, la porunca regelui Ludovic, din 11 August 1373, au fost puși în posesia moșiei Cuhea și a apartenențelor acestora, Bocicoi, Biserica Albă, Tarasz și Buștina⁵. Balk era la 1378 vicevoievod al comitatului. Și în anul 1390 Balk era numit în documente magistru⁶. În anul 1384 vicevoievodul Farkas era și el numit în documentele oficiale magistru și desemna la rândul lui un alt magistru, pe Desew, să ateste un act scris pentru mai mulți români din Maramureș⁷. În anul 1390 titulatura de magistru o purta și fratele lui Balk, comitele Maramureșului, Drag, *magister Drag comes Maramarosiensis*⁸, iar peste un an, cu ocazia obținerii dreptului de Stavropighie a mănăstirii Peri, Drag era numit în document Drag meșter⁹.

În anul 1383, într-un document emis la Sighet, de către judele, jurații, cetățenii și oaspeții de acolo, prin care aceștia anulau o înțelegere anterioară cu privire la hotarele moșiilor Câmpulung, Sarasău și Săpânța, apare titlul de magistru pentru nobilul român din Sarasău, Stan, fiul lui Banc¹⁰.

În Europa apuseană în secolele XVI-XVII au fost create premisele sociale, economice, politice, culturale, ale dezvoltării moderne a scrierii, datorită Reformei, politicilor imperiilor, ce au creat o funcționărie laică cu un efectiv în creștere. Lărgirea accentuată a numărului celor ce știau carte a făcut ca scrisul îngrijit de odinioară să devină arbitrar și neglijent, scrisorile erau scrise apăsător cu pana, cursivele neglijente erau îmbâcsite, deoarece mulți dintre cei ce scriau erau de fapt oameni superficial instruiți.

Scrierile contemporane din Europa apuseană și centrală au împrumutat scrierilor ardelenilor elemente caracteristice epocii, ce pot fi văzute cu prisosință și în scrierile nobililor maramureșeni.

Pentru actele economice, legate de strângerea dărilor, a impozitelor ordinare și extraordinare,

³ Studiul a fost publicat în limba germană sub forma Livia Ardelean, *Einige Aspekte bezüglich des Schreibens in Maramarosch in 15.-17. Jahrhunderten*, în Anuarul Institutului de Istorie G. Barițiu Cluj, Literacy Experience concerning Medieval and Early Modern Transylvania, Supliment, 2015, pag. 221-238.

⁴ Susana Andea, *De la magister la litteratus în scrierea medievală transilvăneană*, în Scris și societate în Transilvania secolelor XIII-XVII, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, fără an, pag. 38-39.

⁵ Ioan Mihályi de Apșa, *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV*, Maramureș Sziget, Tipografia lui Mayer și Berger, 1900, pag. 68-69.

⁶ *Ibidem*, pag. 99, 102.

⁷ *Ibidem*, pag. 81.

⁸ *Ibidem*, pag. 104.

⁹ *Ibidem*, pag. 109.

¹⁰ *Ibidem*, pag. 80.

pentru actele administrative, cele legate de nevoile cotidiene și chiar pentru emiterea unor documente, până în ultimul sfert al secolului al XVI-lea s-au impus așa-numitele “scrieri de dieci”¹¹, care aveau la bază mai mult cursiva gotică rapidă și neglijentă decât scrierea umanistă curentă. Acestea au fost folosite mai ales pentru scrierea însemnărilor economice. S-a generalizat treptat în scrieri de toate zilele a păturii laice.

Literații

Literatus reprezintă un exemplu semnificativ al monopolului cultural al clerului, deși inițial însemna știutor de carte. La sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului următor a avut loc laicizarea scrisului prin literați și orășeni¹², fiind un fenomen specific întregii Transilvanii, unde magiștrii, și începând cu mijlocul secolului al XV-lea literații, au fost prezenți mai ales în orașele miniere¹³, sau care dispuneau de zăcăminte, cum era Sighetul, situat în apropierea zăcămintelor de sare de la Coștiui. Una dintre primele școli orășenești situate în apropiere era cea din Baia Mare atestată la 1387, și nu ar fi exclus ca aceasta să fi fost vizitată și de unii sigheteni.

Până la mijlocul secolului al XVI-lea știința de carte și cunoașterea socotitului au rămas legate de noțiunea de orășean. Deși scrierea diecească era inițial cea latină, la sfârșitul secolului al XV-lea existau un număr mare de *dieci*, *litterati*, care scriau mai ales în limba maghiară.

Diecii, *litterati*, apar în documentele din Maramureș începând cu secolul XV.

Majoritatea erau originari din Sighet, se cunosc doar 2 cazuri de literați din Hust și Vișk. Pe parcursul secolelor XV-XVI se constată împletirea funcției de comite sau vicecomite a comitatului Maramureșul cu cea de comite sau înalt funcționar al Cămării de sare de la Coștiui. Unii dintre cei ce au deținut aceste funcții erau străini de comitat. (Paul Literatul din Dej, era la 1479 comite al Maramureșului și cămăraș al Cămării de sare din Maramureș¹⁴, 1505-Tamás Deák, Literatul, era funcționar la mina de sare din Coștiui¹⁵. Anton Literatul care era la 1517, împreună cu Simion Stoica, vicecomite al comitatului Maramureș.

Unii literați originari din Maramureș au deținut o serie de funcții în regatul Ungariei. Astfel Bartolomeu Literatul de Sighet a fost om de mărturie al regelui. Un altul, Gheorghe Literatul de Sighet, a deținut funcția de castelan al cetății Hust și notar al cancelariei regelui Ludovic, „*notarii Cancellariae nostrae*”, datorită meritelor față de Coroana maghiară. Pe la mijlocul secolului, Petru Literatul era familiar al lui Andrei Báthory, căpitan al Ungariei.

Paul Literatul de Sighet, Zygethy, a deținut funcția de protonotar al curții regelui și notar al Cancelariei mari a regelui Ioan Szápolya, care în schimbul slujbelor credincioase, l-a pus în posesia unor moșii situate în comitatul Târnavă.

Adam Literatul de Hust, care a deținut și funcția de vicecomite al comitatului, a reprezentat comitatul ca „*officialis regius*”, încheind tratatul comercial și vamal dintre Bistrița și Maramureș din anul 1551, care a marcat relațiile comerciale dintre cele 2 zone învecinate pentru mai multe secole.¹⁶

A fost posibil ca acesta să reprezinte comitatul, întrucât împreună cu Grigore Literatul, diacul de Sighet, a fost foarte influent în Maramureș în deceniul al V-lea, fiind în conflict cu nobilimea română locală, pentru dobândirea unor moșii ale nobililor români. În 1546 Anton, împreună cu soția sa, Catharina, era pus în posesia prediei Zsidepatak, ce ținea de Cămara de sare din Coștiui¹⁷.

¹¹ Sigismund Jakó, Radu Manolescu, *Scrierea latină în Evul Mediu*, Editura Științifică, București, 1971.

¹² Sigismund Jakó, *Paleografia latină cu referire la Transilvania secolele XII-XV*, în D.I.R., Introducere, vol I, pag. 171-233.

¹³ Susana Andea, *Preambulul actelor în practica scrierii*, în *Scris și societate în Transilvania secolelor XIII-XVII*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, fără an, pag. 42.

¹⁴ S. J. A. N. Cluj, Fond Primăria orașului Bistrița, Seria I, nr. /1479.

¹⁵ M. O. L, DI 21380, 1504-1517.

¹⁶ S. J. A. N. Cluj, Fond Primăria orașului Bistrița, Seria I, nr. 146-147.

¹⁷ Ioan-Aurel Pop, *Diplome maramureșene din secolele XVI-XVIII provenite din Colecția lui Ioan Mihalyi de Apșa*, Ediția a II-a revizuită și adăugită, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2012, pag. 134.

De altfel predia Zsidepatak a reprezentat un bun fiscal ce a fost dăruit pe parcursul secolului al XVI-lea, datorită serviciilor credincioase, mai multor dieci, literați din Sighet.

Un alt motiv de conflict cu nobilii locali era legat de tendința de înstăpânire a acestor personaje influente în moșii care au fost odinioară ale nobililor români. Documentele scot la iveală mai multe momente de acest fel. În 1547 Grigore Literatul era pus în posesia unei curți nobiliare din Sighet¹⁸. În același an, împreună cu Anton Literatul, din familia Wass și cu Baltasar din Pécs erau puși în posesia unor părți de moșii în Bârsana, Văleni, Giulești, Breb, Hoteni, Desești, Hărnicești, Apșa de Jos, însă introducerea în posesie nu s-a putut face din cauza opoziției unor nobili români¹⁹.

În anul 1549 Grigore Literatus de Sighet a fost pus, împreună cu Anton Literatul, din familia Wass și cu Baltasar din Pécs, în posesia mai multor părți de moșii în Giulești, Desești, Hărnicești etc²⁰.

Personaje foarte influente, literații din Sighet au jucat un rol determinant în activitatea politică, socială și economică a comitatului. La mijlocul secolului al XVI-lea pot fi amintiți aici Anton Literatul de Sighet și Paul Literatul de Sighet, Zygethy. Primul a deținut și funcția de vicecomite al comitatului, împreună cu Petru de Petrova. A fost cel mai important personaj în relația cu vecinii bistrițeni, pe care i-a vizitat în mai multe rânduri, ca trimis al Maramureșului, pentru a aplana conflictele sau a încheia înțelegeri. În anii 1546-1549 acesta, împreună cu Grigore Literatul, diacul de Sighet, erau foarte influenți în societatea maramureșeană, fiind în conflict cu nobilimea română locală, pentru dobândirea unor moșii ale nobililor români. În 1546 Anton, împreună cu soția sa, Catharina, era pus în posesia prediei Zsidepatak, ce ținea de Cămara de sare din Coștiui²¹.

Unul dintre cei mai educați literați, originar din Sighet, Paul Literatul de Sighet, Zygethy, era la 1569 protonotar al curții regelui și invita Magistratul orașului Bistrița la nunta sa cu fiica nobilului Matia Literatul Sarpataki²². Personaj foarte interesant, acesta a deținut mai multe funcții importante la curtea regelui. În anul 1565 era notarul Cancelariei mari a regelui Ioan Szápolya, care l-a pus în posesia unor moșii situate în comitatul Târnava, datorită meritelor deosebite, pentru care a purtat procese cu nobilii din familia Bako. Din document aflăm că nobilul și-a construit și o casă nobiliară la Egresthe, comitatul Târnava. La 1569, 1570 era protonotar al curții regelui²³. Anterior acesta a slujit-o și pe regina Isabella, care i-a donat o casă nobiliară în Sighet, moșia Remeți, fostă a călugărilor eremiți, luându-l sub protecție²⁴. Acest personaj reprezintă un exemplu de mobilitate, după 1570 stabilindu-se definitiv în comitatul Târnava.

Nume	Localitate	An	Funcții deținute
Petru Literatus	Sighet	1460	Posesor al prediei Zsidepatak
Paul Literatul de Dej	Coștiui	1479	Cămăraș la Cămara de sare din Coștiui
Tamás Deák, Literatul	Coștiui	1504, 1505	Funcționar la Cămara de sare din Coștiui
Anton Literatul	Sighet	1517	împreună cu Simion Stoica, deținea funcția de vicecomite al comitatului Maramureș

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, pag. 135.

²⁰ *Ibidem*, pag. 145-146.

²¹ Ioan-Aurel Pop, *Diplome maramureșene din secolele XVI-XVIII provenite din Colecția lui Ioan Mihalyi de Apșa*, Ediția a II-a revizuită și adăugită, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2012, pag. 134.

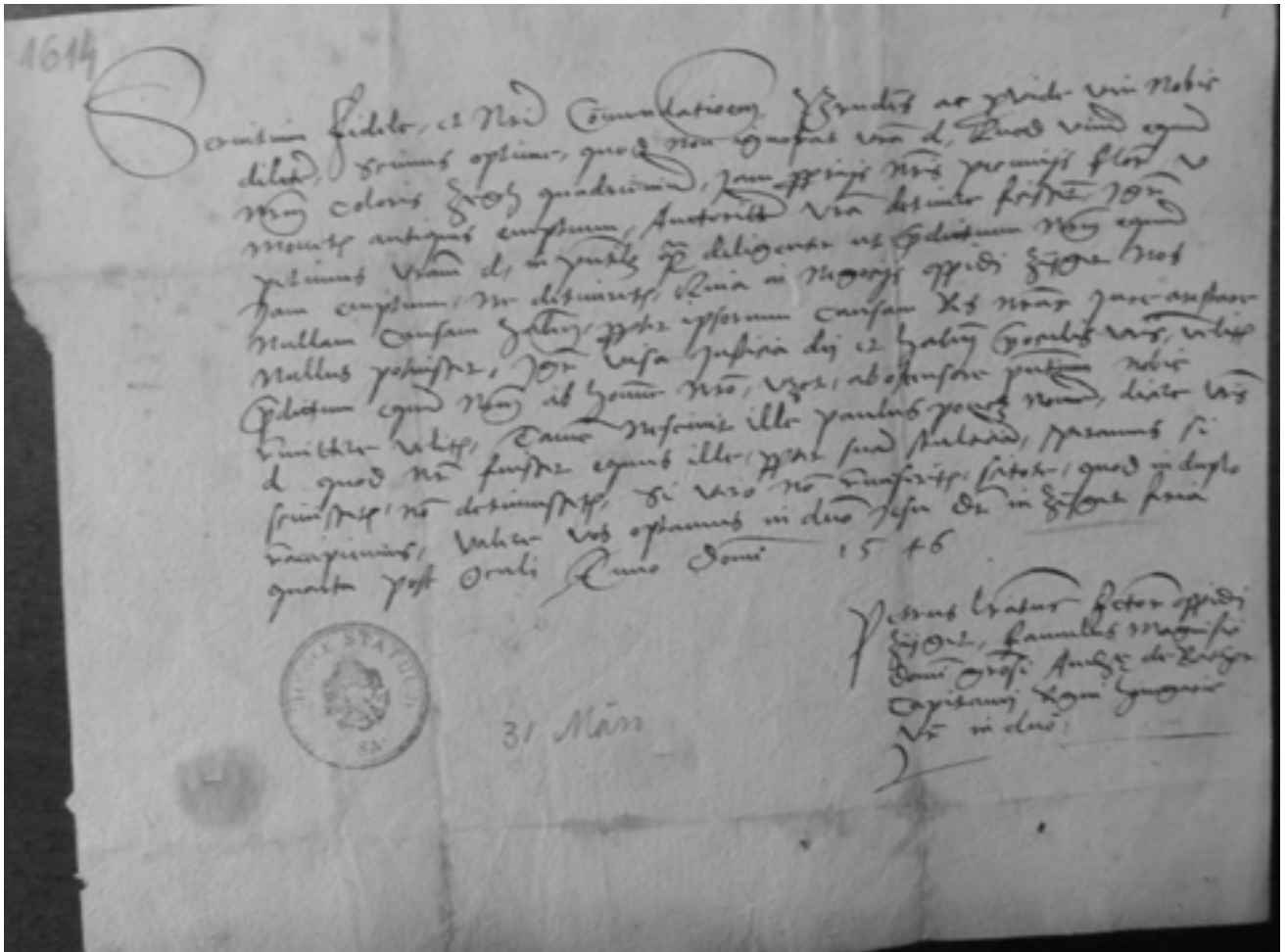
²² S. J. A. N. Cluj, Fond Primăria orașului Bistrița., Seria I, nr. 3360/1569.

²³ S. J. A. N. Cluj, Fond familial Balintitt, nr. 36, 37/1565, 46/1570.

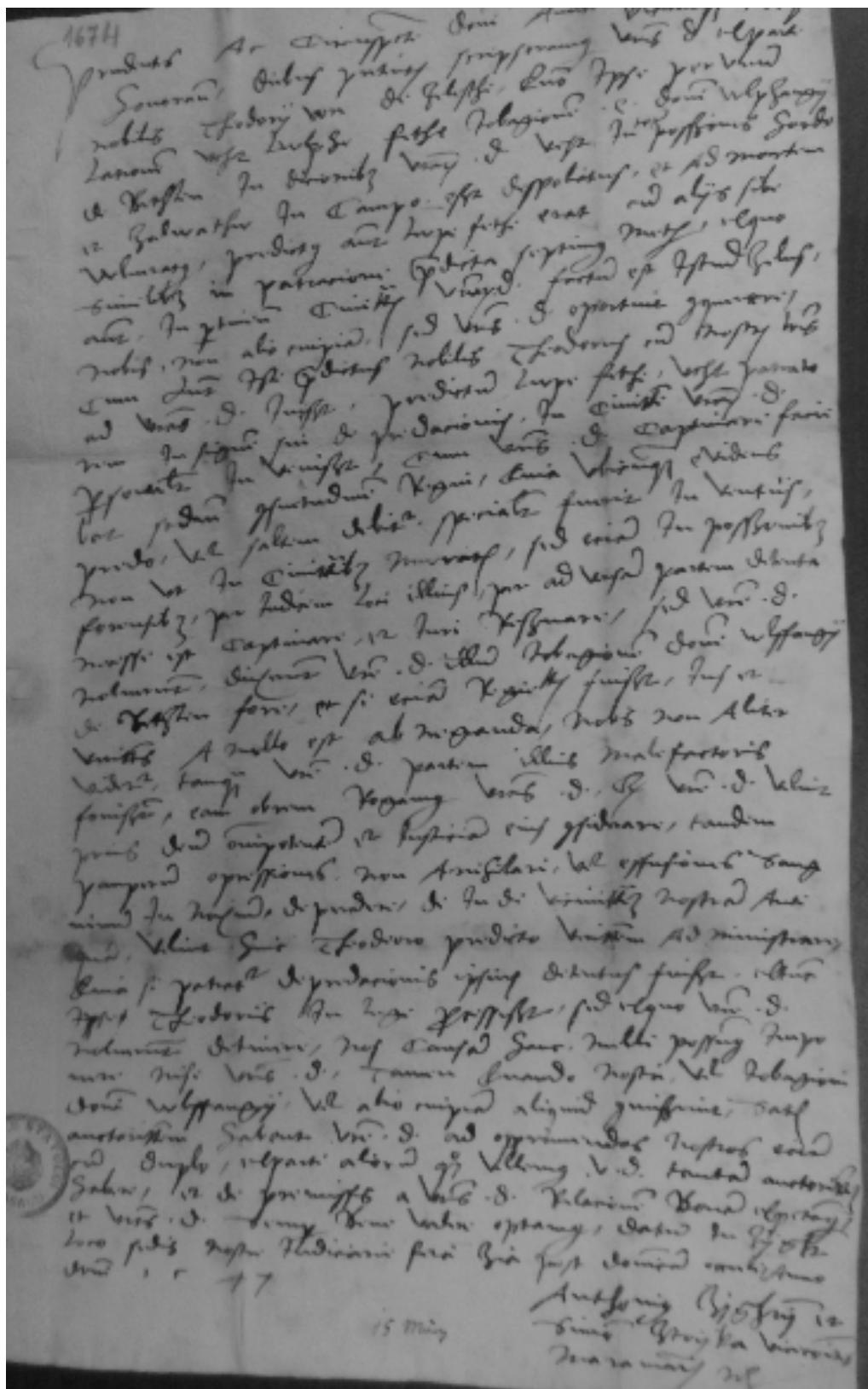
²⁴ *Idem*, nr. 20/1556, 22/1557.

Bartolomeu Literatul de Sighet	Sighet	1519-1520	om de mărturie al regelui
Gheorghe Literatul de Sighet	Sighet	1520, 1521	Castelan al cetății Hust, notar al cancelariei regelui Ludovic, „notarii Cancellariae nostrae”
Paul Literatul de Sighet	Sighet	1546	familiar al lui Andrei Báthory, căpitan al Ungariei
Anton Literatus de Sighet	Sighet	1548, 1550, 1551, 1558, 1566	a deținut împreună cu Petru de Petrova și funcția de vicecomite al comitatului, a fost și „officialis regius’
Adam Literatul de Sighet	Sighet	1547, 1550	
Adam Literatul de Hust		1550	a deținut și funcția de vicecomite al comitatului
Emeric Literatul	Sighet		
Grigore Literatul	Sighet	1550, 1551, 1556	1551, 1556 era vicecomite la comitatului
Benedict Literatul de Sighet	Sighet	Ante 1558	ucis înainte cu câțiva ani la Bistrița
Paul Literatul de Visk	Coștiui	1559	vicecamerar al Cămării de sare din Coștiui
Paul Literatul de Sighet	Sighet, comitatul Târnava	1565-1570	Notarul Cancelariei mari a regelui Ioan Szápolya, protonotar al curții regelui
Luca Literatul	Sighet	1577-1579	vicecomite al comitatului

Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, Fond Primăria orașului Bistrița, Seria I, nr. 1614 /1546

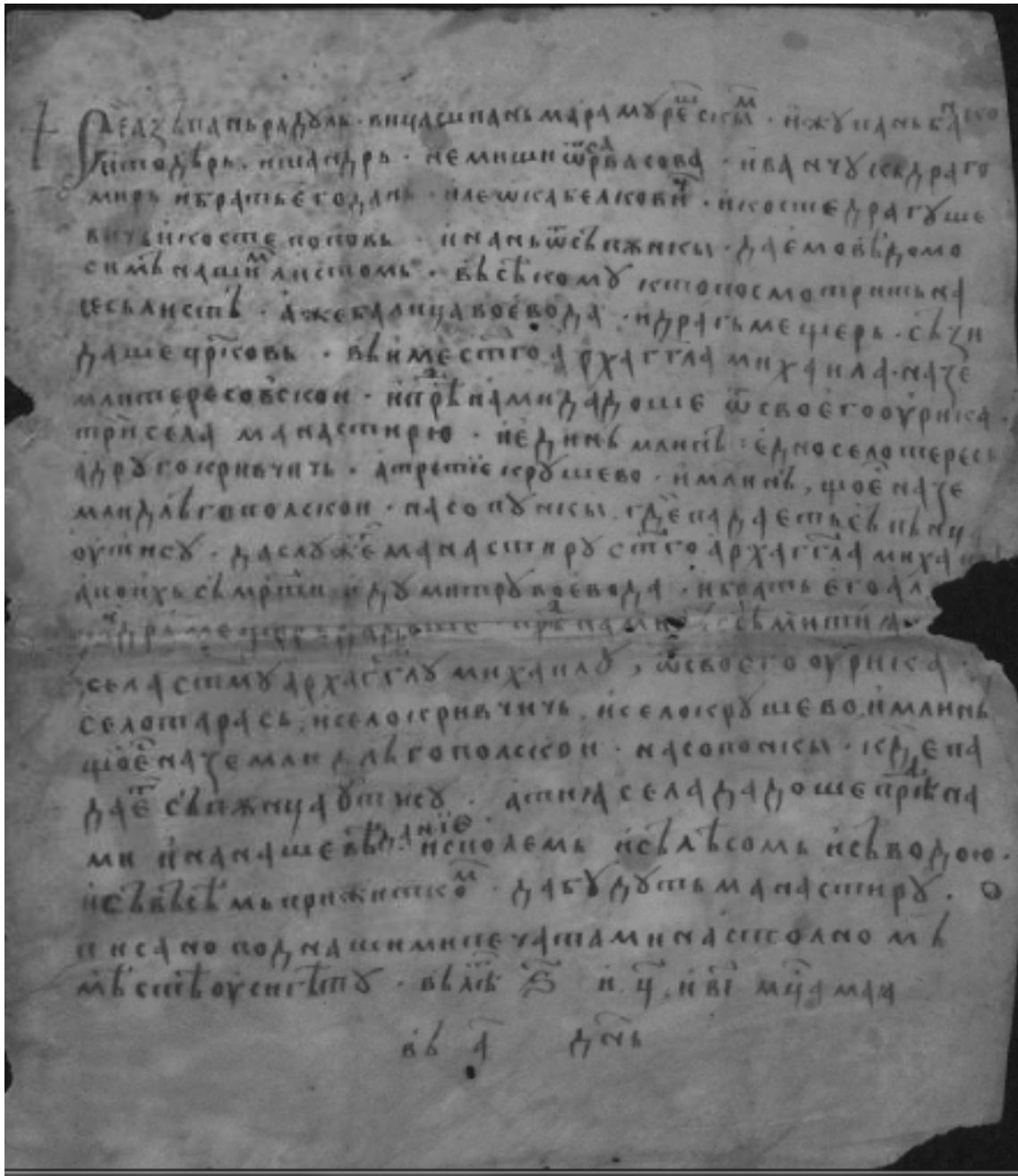
Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, Fond Primăria orașului Bistrița,
Seria I, nr. 1674/1547

Unul din aspectele cele mai importante din evoluția spirituală a maramureșenilor, încă insuficient cunoscută este cel legat de modul de educare a tinerilor, mai ales a nobililor maramureșeni, școlile frecventate de aceștia, precum și rolul școlilor calvine în cultivarea și educarea românilor maramureșeni.

Din analiza documentelor emise de-a lungul secolelor se pot desprinde cel puțin 2 aspecte

importante, pe de o parte se constată că după transformarea Maramureșului în comitat, spre sfârșitul secolului al XIV-lea, treptat modul de scriere s-a raliat realităților din Ungaria.

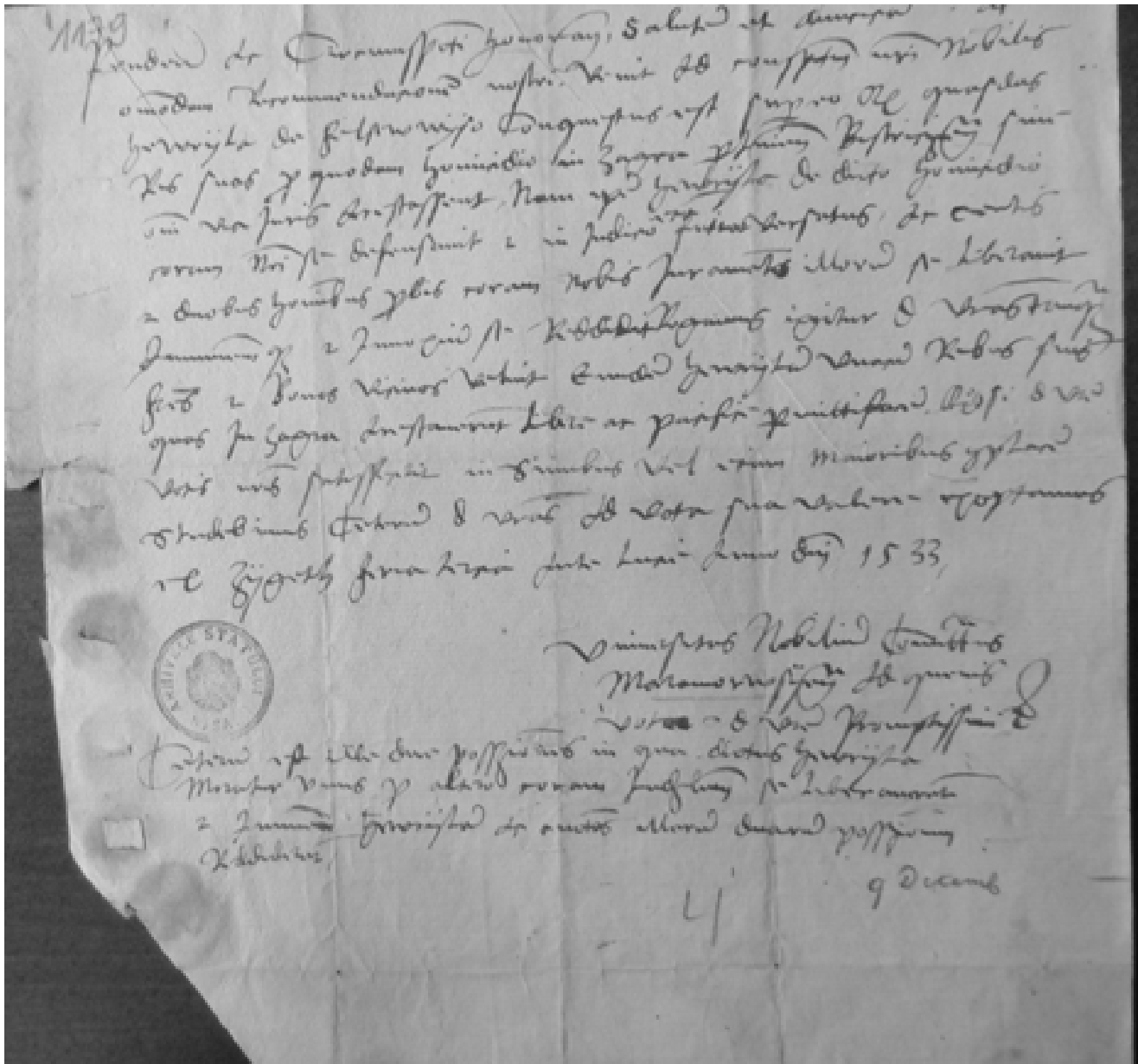
Limba primelor documente emise în numele nobililor maramureșeni era cea oficială, latina la început și maghiara, începând cu sfârșitul secolului al XVI-lea, dar mai ales din secolul al XVII-lea. Există unii autori care susțin că primul document scris în limba română ar proveni de la începutul secolului al XV-lea. Astfel scrisoarea de mărturie întocmită la Sighet la 1 mai 1404, de către vicecomitele comitatului Maramureș (vișășpanul) și mai mulți nobili (nemiși) din Sarasău și Săpânța, care adevereau donațiile făcute în favoarea mănăstirii din Perii Maramureșului a fost etichetată în mod greșit ca fiind scrisă în limba română, de fapt este scrisă în limba slavonă²⁵.

M. O. L. DL. nr. 42811

²⁵ Teofil Ivanciuc, *Acte medievale românești emise la Sighet*, în *Revista Arhivei maramureșene*, nr. 7, 2014, pag. 13-26. Mulțumim prof. Andea pentru ajutorul dat în corectarea informației greșite preluate de noi.

Congregația nobiliară își scria documentele prin notar, în limba oficială, până în secolul al XVI-lea în latină și începând din secolul al XVII-lea în maghiară, și le autentifica prin aplicarea a 4-5 sigiliu inelare, 4 reprezentând sigiliul comitatului, împărțit în 4 părți, ce erau purtate obligatoriu pe sigiliul inelar al fiecărui jude al nobililor din cele 4 unități administrativ-teritoriale, Plăși, ale comitatului, și al 5-lea era sigiliul vicecomitelui comitatului, conducătorul de fapt al Maramureșului.

Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, Fond Primăria orașului Bistrița, Seria I, nr. 1139/1533

Funcționarii nobili maramureșeni din secolul al XVII-lea știau să scrie mai ales în limba maghiară, iar unii, mai educați, și în latină, posibil și în română cu alfabet chirilic (Petrovai, Szaploneczai). Cel puțin unii dintre nobilii ce au jucat un rol important în istoria comitatului vorbeau mai multe limbi străine: (Este cazul celor care se știe sigur că au frecventat Universități europene și au reprezentat comitatul ca soli în Ungaria, Polonia, la Poartă etc.).

Începând din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, influențată și de gotica uzuală, scrierea umanistă a pătruns în pături mai largi ale populației, iar din secolul al XVII-lea s-a impus rapid scrierea în limba maghiară.

Din a doua jumătate a secolului se poate observa și aici fenomenul descompunerii scrierii umane și formarea scrierii moderne²⁶. Acum s-a petrecut turnura în domeniul folosirii scrierii de către nobilime, scrisul fiind necesar pentru obținerea de slujbe, mai ales cele de juri ai Plășilor. În ceea ce privește cultura locuitorilor nobili de rând, foarte numeroși în Maramureș, aceasta era una foarte scăzută. Nu toți nobilii maramureșeni puteau scrie și citi, în numele lor scriau adesea bistrițenilor vicecomitele sau alți oficiali ai comitatului. Adesea documentele de proprietate sau alte tipuri de documente nu erau semnate, se aplica sigiliul și se semna prin semnul crucii. Foarte puțini nobili semnau documentele, deși putem presupune pe de altă parte că un număr mare de nobili români aveau cunoștințe de limba maghiară și drept. Documentele consemnau un adevărat sistem prin care o mulțime de nobili erau reprezentanți, ca împuterniciți (prokători), mai ales în problemele de proprietate și procese, a celorlalți nobili mici și a comunităților locale în fața Congregației sau în relația cu oficialii.

Deși unii dintre locuitori frecventau o anume formă de școlarizare, acasă, la școli sătești, pe lângă mănăstiri sau la Gimnaziul din Sighet, preoții acestora puteau doar citi și scrie, purtau barbă și erau îmbrăcați ca țărani. În secolul al XVII-lea încercările de atragere a românilor la calvinism au dat un impuls principilor în atragerea românilor spre școală, Gabriel Bethlen permițând fiilor de iobagi să frecventeze școala, în speranța folosirii acestora ca predicatori și institutori calvini, instituind chiar și o amendă de 300 florini pentru domni de pământ ce i-ar opri pe aceștia de la frecventarea școlii²⁷.

Primul tip de școală frecventată de copii de nobili, viitorii preoți români, era cea situată pe lângă mănăstiri, fie în Maramureș, la mănăstirea Peri, fie în Moldova, unde își trimiteau fiii mai ales preoții din Plasa de Sus, așa cum reiese din corespondența dintre maramureșeni și bistrițeni. Astfel, popa Gheorghe din Borșa avea un cocon la mănăstirea Dragomirna, la școală, de a cărui dor plângea preoteasa. Cei mai mulți nobili maramureșeni preferau să-și angajeze călugări, aduși în propriile gospodării pentru a-i învăța pe coconi arta scrisului. Este cazul lui popa Lupul și protopopul din Moisei, care avea pe lângă casa lui un călugăraș din Humor, acesta pregătind un fecior al lor, ce era candidat la preoție²⁸. Astfel protopopul Lupu din Moisei a cerut bistrițenilor, la 1685, să-l scutească pe un popă-călugăr din Humor de la plata vămiei pentru lucrurile proprii, pe care le aducea cu el din Moldova. Un alt nobil, Mariș Vasăi din Cuhea, avea și el în același secol, un dascăl din Vidicul Solnocului pentru coconii lui. Bineînțeles că educația acestora era destul de subțire, constând mai ales din învățarea alfabetului chirilic necesar citirii textelor religioase.

O altă școală ce era vizitată de nobilii români maramureșeni era Școala sașilor din Bistrița.

Pentru românii ce se pregăteau pentru o carieră administrativă și o funcție politică în care cunoștințele de limbă latină și scrisul latin erau absolut obligatorii și nu puteau fi asigurate de către călugării ambulanti, această rută era inevitabilă, iar datorită bunelor relații cu vecinii sași din Districtul Bistriței, copiii nobililor români din Plasele de Sus și Cosău erau trimiși pentru studiu aici. Documentele încă necercetate din fondurile arhivistice de la Serviciul Județean Bistrița ne pot releva surprize de proporții.

Un caz este surprins de documentele din secolul al XVII-lea, la 1620 vicecomitele român al Maramureșului, Ioan Petrovai, trimitea la Bistrița un copil de român, rudă cu el, a cărui tată a studiat el însuși acolo, probabil la sfârșitul secolului trecut, pentru a învăța limba latină, comitatul Maramureș obligându-se să-i asigure întreținerea. Este prima pomenire a unui nobil român care ar fi studiat în secolul al XVI-lea în latină. Acest lucru ne demonstrează că școala era importantă pentru cei ce doreau să-și câștige existența pe baza ei, slujbele fiind transmise ereditar.

Un alt membru al familiei, *Nicolae Petrovai*, presupusul autor de la 1672 al Codicelui Petrovai, a studiat și el fie la Sighet, la Colegiul Reformat, acolo unde au studiat mai mulți membri ai familiei, trecuți între timp la Reforma religioasă, fie la Bistrița, acesta având cunoștințe de limba latină și maghiară. Mic nobil maramureșean, fiul preotului Ștefan Petrovai, el însuși jude și asesor în Plasa de Sus

²⁶ Sigismund Jakó, Radu Manolescu, *Scrierea latină în Evul Mediu*, Editura Științifică, București, Editura Științifică, 1971.

²⁷ Livia Ardelean, *Câteva date despre educația tinerilor maramureșeni*, în *Memoria ethnologica*, an XV, nr. 54-55, ianuarie-iunie 2015, pag. 87.

²⁸ Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, Editura Gutinul Baia Mare, 1997, pag. 112; Nicolae Iorga, *Scrisori și inscripții ardeleni și maramureșene*, București, 1910.

din comitatul Maramureș la 1685, a copiat manuscrisul în intervalul 1671-1672, cu litere latine și ortografie maghiară. Lucrarea are la bază un cântec de dragoste scris de un poet maghiar la sfârșitul secolului al XVI-lea, publicat în Colecțiile de cântece maghiare, lucru ce demonstrează gradul de cultură la care a ajuns nobilul nostru²⁹, care a scris lucrarea în tinerețe pe când avea 22-24 ani. „Acest codice, care conține cântece istorice cavaleriești maghiare din secolele XVI-XVII, cuprinde **scrieri în limba română, cu caractere latine și ortografie maghiară**, o poezie de dragoste, rugăciunea Tatăl nostru și un fragment de poezie populară românească. Poezia de dragoste intitulată „Cântec românesc de dragoste scris” reprezintă, după părerea lui George Alexici și a altor filologi, traducerea în limba română, a cântecului maghiar de inspirație cavaleriească occidentală „Cantio de Amore”, atribuit poetului Balassa Balint (1554-1594). Versiunea românească a fost realizată probabil la una din școlile calvine din Transilvania, unde ea a circulat liber, din gură în gură în mediul tinerilor intelectuali din acea vreme. Textele din acest caiet, aparținând maramureșeanului Nicolae Petrovay, sunt asemănătoare celor din caietele de amintiri și cântece ale tinerilor. Traducerea în românește a lui “Cantio de Amore” reprezintă o poezie cultă, diferită ca stil de cele populare, care este bogată în imagini poetice pitorești, până atunci nescrise în românește³⁰”.

Asemănarea limbajului acestei lucrări de cel din Codicele de la Ieud ne poate conduce la concluzia că mai mulți nobili maramureșeni au studiat, mai ales începând din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, sub influența și presiunea calvinilor, și au reușit să se exprime într-o limbă română deja formată.

Ne îndoim profund și nu am găsit niciun indiciu documentar că Manuscrisul de la Ieud ar fi putut fi scris de către nobili localnici în secolul al XV-lea, așa cum se afirmă în mod repetat de către unii autori. În acest secol populația nobiliară a satului Ieud era foarte mică ca număr, baza materială a acesteia era redusă, iar Manuscrisul scris pe hârtie, ce poate fi clar plasat în secolul al XVII-lea în funcție de tipul de hârtie și mai ales de filigran, putea proveni din scrierile husite, copiate probabil la mănăstirea Peri sau în Moldova conform ultimelor păreri istoriografice demne de luat în considerare.

Contemporan cu Nicolae Petrovay, *Ladislau (Vasile) Szaplanczai (Săpânțan)*, a fost înregistrat la 1666-1668 la o Universitate europeană, la Trnava (Nagyszombat) *ca nobilus Valachus Maramarosensis*, unde a studiat 2 ani și a obținut bacalaureatul (Philosophia Baccalaureatus). După reîntoarcerea acasă, acest nobil nu a ales cariera preoțească, pe care se pare că a avut-o tatăl lui, și-a pus în practică cunoștințele dobândite deținând o serie de funcții de mai mică importanță la nivelul comitatului, mai ales de jurat asesor al Plășii Sighet, și dobândind prin luarea în zălogire o serie de terenuri ale unor nobili din zona Sighet, Slatina, Sarasău, Biserica Albă, Apșa de Mijloc³¹.

Un alt membru al familiei, din ramura de Vișeu, Simion, avea cu certitudine o educație poate chiar mai bună, acesta deținând ani la rând funcția de jude al Plășii de Sus, unde a jucat un rol politic important, fiind adesea trimisul comitatului în străinătate, (Polonia, Ungaria, Constantinopol), ceea ce ne arată că stăpâna limbii străine și arta diplomației. Deținea și bune cunoștințe de contabilitate, îndeplinind în mai multe rânduri și funcția de strângător al dărilor de soldă pentru militarii comitatului³².

Prezența Colegiului Reformat din Sighetu Marmației a contribuit și el în mare măsură la educarea tinerilor maramureșeni. Bineînțeles că acesta a contribuit la extinderea limbii maghiare, la învățarea căreia erau stimulați să participe țărani și nobili mici, negustori, slujbași. În ceea ce privește perioada lui de început, acesta a funcționat încă din secolul XVI, se presupune că deja funcționa la 1548³³. Instituția

²⁹ Vasile Bologa, *Nicolae de Petrova (1672) Codicele, în Maramureș, Țară Veche Antologie de folclor de pe Cursul Superior al Tisei (1672-1908)* alcătuită de Dumitru Iuga, Editura CYBELA Baia Mare, 2008, pag. 13-14

³⁰ Ibidem

³¹ Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, *Fond Prefectura județului Maramureș*, în continuare S. J. A. N. Maramureș, *Protocoale ala Congregațiilor nobiliare*; S. J. A. N. Cluj, *Fond familial Mihalyi de Apșa*, nr. 88; Livia Ardelean, Câteva date despre educația tinerilor maramureșeni, în *Memoria ethnologica*, an XV, nr. 54-55, ianuarie-iunie 2015, pag. 84-102, pag. 87.

³² Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, *Fond Prefectura județului Maramureș*, în continuare S. J. A. N. Maramureș, *Protocoale ala Congregațiilor nobiliare*, după anul 1670.

³³ Remus Câmpeanu, *Impactul reformei religioase asupra învățământului transilvănean*, în *Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu din Cluj-Napoca, Historica*, 2004, pag. 91.

a devenit treptat una foarte importantă, principii Transilvaniei trecând-o la 1593 sub patronajul lor și a nobililor. Era administrată de Magistratul orașului Sighet, iar banii necesari bunei funcționări ai acestei școli au fost asigurați inițial din venitul minelor, apoi din bursa fondată din donațiile comitelui suprem al Maramureșului, Ștefan Bethlen, fratele principelui Gabriel Bethlen, și din 1640 din banii proveniți din venitul minelor de sare din Maramureș, a morilor și terenurilor agricole, din donații publice și private³⁴. Faptul că tinerii nobili români au vizitat această școală reiese indirect din dispoziția ca românii să plătească aceeași sumă de bani pentru educație ca maghiarii. O decizie a comitatului Maramureș din 14 august 1697 obliga diviziunile nobiliare să dea fiecare câte 1 florin pentru întreținerea învățătorului școlii, Giulai Andras.

Ajutorul acordat elevilor, cei 12 florini/elev acordati anual de către principe, precum și o cantitate de alimente (24 măsuri de grâu, 6 miei și un porc îngrășat) au dus la evoluția științei de carte în Maramureș. În plus, prin Ordinul principelui din 1624, s-a dispus ca și comitatul să acorde ca stipendiu 100 florini pentru susținerea învățătorilor, a meditorilor, obligând școala să nu perceapă mai mult pentru întreținerea copiilor românilor. Cei 4 elevi au primit în plus un salariu de 48 florini sau postav pentru haine, pâinișoare zilnic, miei, porci sau bani în contul acestora. Profesorii religiei reformate aveau terenurile și casele scutite de la plata taxelor și impozitelor iar Francisc Rhédei și Mihail Apafi au susținut și ei prin donații funcționarea școlii³⁵.

Este posibil ca unii dintre nobilii români care-și scriau la sfârșitul secolului al XVI-lea, actele în limba română, indiferent dacă era vorba de corespondența cu Magistratul orașului Bistrița sau de simple acte de împărțire a bunurilor³⁶, să fi urmat și ei această școală.

Preoții calvini, probabil educați inițial la Școala calvină din Sighet, au avut și vârfuri educate în școli europene cunoscute. Este cazul preotului Szigethi György, originar din Sighet, născut la 1645. Acesta a fost atestat ca student la teologie și filosofie la mai multe universități europene. După ce la 1664 este întâlnit la Gimnaziul din Sárospatak, la 28 septembrie 1668 a fost pomenit la Universitatea din Gröningen, la 29 martie era prezent la Franeker, la Leiden iar la 2 mai 1669, la Utrecht în 1670, Cambridge la 1671. La Cambridge, unde a petrecut probabil 2 semestre, s-au găsit date despre el, deoarece a primit ajutor de la Colegiul Regal. La Cambridge, socotită prima Universitate din Anglia se învățau limbile răsăritene, geometria, greaca, dreptul, astronomia, istoria veche, chimia. După întoarcerea acasă acest preot a funcționat la bisericile reformate din Visk, Hust, Avasujváros și Sighet (1694). Spre sfârșitul secolului, acesta a fost ales ca protopop reformat al Maramureșului³⁷.

Dintre nobilii de origine română care știau cu siguranță scrisul și cititul în secolele anterioare îi putem aminti pe nobilii din familia de Dolha (Dolhai) și urmașii drăgoșeștilor, deveniți la începutul secolului al XV-lea Drágffy (devenită de Beltiug, la 1424, după dobândirea moșiei cu același nume). Atât Nicolae, cât și Ioan, dar mai ales Bartolomeu Drágffy, au deținut funcții care le permiteau accesul doar în cazul în care, alături de fidelitate, arta diplomației, stăpâneau și arta scrisului. (Nicolae Drágffy, a făcut parte din Dieta Ungariei³⁸, Bartolomeu a fost printre altele și casier personal al regelui, dar și voievod al Transilvaniei între 1493-1498).

La sfârșitul secolului al XVI-lea și la începutul secolului următor viața economică a fost dominată de familia nobiliară Koteț (Kotecz de Șieu), care a avut câțiva membri despre care avem date certe că erau educați, scriind vecinilor bistrițeni românește, cu alfabet chirilic. Din nefericire pentru noi nu s-a reușit depistarea documentului scris în 1578 de către comitatul Maramureș și trimis vecinilor bistrițeni. Conform datelor cunoscute acesta se referea la problemele de graniță dintre cele două teritorii învecinate. Documentul era scris în limba română de către judele, birăul Matei Coteț din Șieu, jurat, și atesta granița veche dintre Maramureș și Bistrița și apoi în limba maghiară mai ales în secolul XVII

³⁴ *Ibidem.*

³⁵ *Ibidem.*

³⁶ Nicolae Iorga, *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene*, București 1910.

³⁷ Gömöri György, *Magyarországi diákok Angol és Skot Egyetemeken*, 1526-1789. Hungarian Students in England and Scotland 1526-1789, în seria Magyarországi diákok Egzetemjárása az ujkorban.14, Budapest, 2005.

³⁸ Teodor Bălan, *Câteva documente bistrițene*, Extras din Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj, vol. XI, 1946, pag. 11-13.

(la 1607-Matei Kotez, jude al nobililor din Plasa de Sus, scria ungurește). La fel scria ungurește cu siguranță Ioan de Petrova (Petrovai), la 1613, iar la 1639-Ioan de Petrova (Petrovai), ajuns vicecomitele comitatului Maramureș, scria și semna *manu propria*. Tot atunci s-a remarcat și Pop Miron din Vișeu de Jos-jude al nobililor din Plasa de Sus, care la 1639- scria și semna *manu propria*, iar Szaploneczai Siemeon, a fost unul dintre cei mai educați nobili români de la mijlocul secolului al XVII-lea.

Pe parcursul secolului al XVII-lea credem că aproape toți juzii nobililor, mai ales cei din Plășile de Sus și Cosău știa să scrie și să semneze acte care-i priveau.

Concluzionând se poate remarca că evoluția scrisului în Maramureș, pe parcursul secolelor luate în discuție a fost una asemănătoare situației din Transilvania și Ungaria, cu aspecte specifice locale.

